

Karierna orientacija učencev s posebnimi potrebami v osnovni šoli

Career Guidance of Pupils with Special Needs in Primary School

Tjaša Lajmsner Paklec

OŠ borcev za severno mejo Maribor

Izvleček

Osnovnošolci se zgodaj znajdejo pred odločitvijo, na kateri šoli bodo nadaljevali izobraževanje. Največ ovir pri prehodu zaznamuje otroke s posebnimi potrebami. Otroci s posebnimi potrebami so ena izmed ranljivih skupin družbe, ki se težje prebije na trg dela. Zato je zanje pomembno dobro načrtovanje njihove karierne poti in pravilna izbira srednje šole. V prispevku predstavljamo model prednostnih kompetenc karierne orientacije, ki je še posebno uporaben pri kariernem svetovanju učencem s posebnimi potrebami in primer dobre prakse po omenjenem modelu. Cilj kariernega svetovanja učencem s posebnimi potrebami je čim bolj izkoristiti posameznikove potenciale za življenje in delo.

Ključne besede:

karierna orientacija, model prednostnih kompetenc, svetovalna služba, učenci s posebnimi potrebami.

Abstract

Early on, primary school pupils have to decide at which school they will continue their education. Children with special needs encounter the most obstacles in this transition. Children with special needs are a vulnerable group in society, which finds it harder to enter the labour market. It is therefore important that they plan their career path well and choose the right secondary school. The article presents a model of priority career guidance competencies, which is especially useful in providing career guidance to pupils with special needs; it also presents a good practice example that is in line with this model. The aim of providing career guidance to pupils with special needs is to make optimal use of a person's potential for life and work.

Keywords:

career guidance, priority competencies model, counselling service, pupils with special needs.

Uvod

Poklicno svetovanje se v sodobnem času vse bolj preoblikuje v karierno svetovanje, katerega značilnost je, da učenec že v osnovni šoli omogočimo pridobivanje veščin in ga

usposabljammo za sprejemanje odločitev pri izbiri poklica, za prehode med izobraževanjem in delom ter nadaljnjim zaposlovanjem. To znanje in veščine bo potreboval med vso poklicno potjo in jih nadgrajeval. Enak pristop uveljavljamo tudi pri učencih s posebnimi potrebami (Drobnič 2011).

Programi poklicnega svetovanja za učence s posebnimi potrebami imajo enake elemente kot tradicionalni programi, zaradi različnosti posebnih potreb pa morajo vsebovati posebej prilagojene tehnike svetovanja, gradiva in programe (Zunker 2012). Osebe s posebnimi potrebami se v še večji meri znajdejo med dolgotrajno brezposelnimi ali v nezanimivih, kratkotrajnih ali slabo perspektivnih zaposlitvah. Zato je kakovostno karierno svetovanje za otroke s posebnimi potrebami nujno v osnovni šoli na nižji in višji stopnji (Medič 2015).

Model prednostnih kompetenc karierne orientacije

Devetošolci se znajdejo pred odločitvijo, na kateri šoli bodo nadaljevali izobraževanje. Gre za odločitev, kam, v katero smer in na katero področje bo šla njihova poklicna in življenjska pot. To zagotovo ni lahko vprašanje, tudi za odrasle ne. Pri otrocih s posebnimi potrebami, pri katerih se srečujemo še z različnimi motnjami in nesprejemanjem njihove drugačnosti zaradi predsodkov in stigmatizacije (Kovačič 2013, v Drobnič 2014), je odločitev še veliko težja. Zato je dejavnost karierne orientacije in svetovanja pri njihovem odločanju zelo pomembna.

Ključni problem, ki ga pri učencih s posebnimi potrebami na njihovi karierni poti opazamo v svetovalni službi, je, da poklicne odločitve temeljijo predvsem na njihovi motnji, primanjkljajih ali nezmožnosti, kar jim onemogoča pravilno poklicno odločitev in jih stigmatizira. Učenci s posebnimi potrebami se izogibajo poklicev, ki jih zaradi posebne potrebe ne bi zmogli opravljati, in ne razmišljajo o svojih močnih področjih in o tem, kje imajo prednosti. Zato v nadaljevanju predstavljam model karierne orientacije, ki temelji na posameznikovih kompetencah in ne na njegovih nezmožnostih.

Drobnič (2014) je razvil odličen model prednostnih kompetenc karierne orientacije (slika 1), ki ponuja orodje za zagotovitev učinkovitega pristopa karierne orientacije otrok s posebnimi potrebami. S takšnim modelom otroci s posebnimi potrebami enakovredneje vstopajo v konkurenčni tržni prostor. Poklicne odločitve in kariere ne gradimo na njihovi hibi, ovirah,

primanjkljajih, invalidnosti, čeprav jih ne prezremo. V tem modelu najprej ugotavljamo prednostne kompetence (najboljše sposobnosti, znanja, osebnostne lastnosti idr.), ki jih dobimo z različnimi tehnikami in vprašalniki. Poudarjena so učenčeva močna področja in ne šibka. Sledi definiranje prednostnih kompetenc, torej izbor kompetenc, na katerih bomo postavili cilje in karierni načrt. Drobnič (2018) poudarja, da so to naše ključne točke načrta za izboljšanje samozavesti, krepitev osebnosti in premagovanje učinkov okvar. Temu sledi definiranje poklicnega cilja, poti, tveganj in priložnosti, ki je neke vrste karierni načrt. Za izvedbo načrta pa so potrebne poti, sredstva in drugi elementi, ki so opredeljeni v usposabljanju, treningih, prilagoditvah in kreptvi osebnostnih lastnosti.

Gre za pristop in orodje, ki je postavljeno na logične premise in teoretične podlage inkluzije, ki se odmakne od medicinske paradigme in ima namen zagotavljanja kompetitivnosti v poklicnem razvoju teh oseb. To pa je glavni cilj, za katerega si moramo prizadevati – torej enaka možnost otrok s posebnimi potrebami na njihovi poklicni ustvarjalnosti. Vloga svetovanja se v tem modelu spremeni, tako da omogoči proces učenja in spoznavanja in ne daje neposredne sugestije (Drobnič 2014).

Predstavitev primera dobre prakse po modelu prednostnih kompetenc

Primer dobre prakse kariernega svetovanja po modelu prednostnih kompetenc je učenec Aljaž (ime je zaradi varovanja osebnih podatkov izmišljeno), pri katerem se je začelo karierno svetovanje na začetku osmega razreda. Aljaž je bil učenec s primanjkljaji na posameznih področjih učenja in z zmerno govorno-jezikovno motnjo, njegova samopodoba je bila nizka, v razredu ni bil priljubljen in se je držal zase, bil je učno uspešen učenec. Ko sva se začela pogovarjati o vpisu v srednjo šolo in poklicni prihodnosti, ni vedel, kaj ga veseli in kaj bi rad postal, zato je bila pri njem smiselna uporaba modela prednostnih kompetenc. Začela sva s sestavljanjem individualnega načrta karierne poti, ki je vseboval:

1. **Profil osebnosti** (interesi, stališča, spretnosti, sposobnosti, osebnostne lastnosti, kompetence, učni uspeh)

Profil osebnosti sva oblikovala s pomočjo reševanja različnih vprašalnikov (vprašalnik osebnostnih lastnosti, vprašalnik lastnosti in motivov, vprašalnik delovnih stilov in vprašalnik za samooceno kompetenc) prek spletne strani eSvetovanje in s pomočjo individualnih pogovorov. Pregledala sva njegove ocene in učni uspeh.

2. Profil močnega področja / V čem sem najboljši? (močni interesi, posebne sposobnosti, dobre spretnosti, poudarjene veščine, izjemne lastnosti)

S pomočjo analize vseh rešenih vprašalnikov in individualnih pogovorov sva oblikovala profil močnega področja.

3. Oblikovanje kariernega načrta in karierne poti (poklici, pot do poklica, srednješolsko izobraževanje, vpisni pogoji, načrt učenja, pomoč drugih oseb)
Z Aljažem sva na podlagi profila osebnosti in profila močnega področja oblikovala njegov karierni načrt, ki je vseboval poklic, ki ga želi opravljati, srednjo šolo, pot do vpisa na srednjo šolo, katere osebe mu bodo lahko na tej poti v pomoč in načrt, kako bo dosegel cilje.

4. Oblikovanje načrta treningov, usposabljanj in krepitve osebnostnih lastnosti (delavnice socialnih spretnosti, dnevi odprtih vrat, informativni dnevi, raziskovalna naloga, predstavitev izbranega poklica pri razredni uri, vključitev v projekt Prehod mladih na trg dela)
Na začetku devetega razreda je Aljaž oblikoval načrt usposabljanj in krepitve osebnostnih lastnosti ter svojih močnih področij, v katerega je vključil udeležbo na delavnicah socialnih spretnosti, obisk dneva odprtih vrat na izbrani srednji šoli, obisk informativnega dne, raziskovalno nalogo s področja biologije, predstavitev svojega bodočega poklica sošolcem in sošolkam ter vključitev v projekt Prehod mladih na trg dela.

Aljaž je s pomočjo modela prednostnih kompetenc spoznal svoje osebnostne lastnosti, interese, sposobnosti in močna področja. S pomočjo uporabe modela se je izboljšala tudi njegova samopodoba. Na podlagi svojih prednostnih kompetenc si je zastavil cilje, oblikoval karierni načrt in načrt treningov, usposabljanj in krepitve osebnostnih lastnosti. Načrte je izpolnjeval in mesečno sva evalvirala njegovo delo. Vpisal se je na poklicno šolo, v katero je želel, in bil tudi sprejet.

Srednjo šolo opravlja zelo uspešno in pove, da je bila izbira pravilna, saj lahko pokaže svoje kompetence in sposobnosti, ki v osnovni šoli niso prišle do izraza. Še vedno je vključen v projekt Prehod mladih na trg dela.

Karierno svetovanje učencem s posebnimi potrebami

Zunker (2012) opozarja, da imajo delodajalci pogosto negativne predsodke do posameznikov s primanjkljaji, kar vodi v diskriminacijo. Nadaljuje, da **vseh oseb s posebnimi potrebami ne moremo enačiti oz. uvrstiti v posamezno kategorijo hendikepiranih, temveč moramo obravnavati vsakega posameznika z njegovimi unikatnimi značilnostmi**. Karierno svetovanje učencem s posebnimi potrebami je zaradi tega poseben izziv.

Ugotavljam, da je razvoj kariere pri kariernem svetovanju učencem s posebnimi potrebami v veliki meri odvisen od vsakega posameznika, zato mora biti za to tudi primerno usposobljen, kar pomeni, da zelo dobro pozna samega sebe, svoje lastnosti in sposobnosti, ki so ključne za njegov poklicni razvoj. Pri učencih s posebnimi potrebami moramo že na razredni stopnji razvijati samoocenjevanje, pri katerem oblikujejo svoje vrednote, interese, sposobnosti, spretnosti, znanja, prednosti in slabosti. Ključnega pomena pri učencih s posebnimi potrebami je razvoj samoocene, ki pomaga pri odločanju o tem, kaj želijo ter kako bodo načrtovali nadaljnje izobraževanje in kariero. Opara (2009) poudarja, da je v skladu s sodobnimi vrednotami demokratičnosti, pravičnosti, avtonomnosti posameznik ključni nosilec odločitve v šoli, na delovnem mestu in v drugih okoliščinah, zato bi se to moralo ustrezno odražati tudi pri kariernem svetovanju učencem s posebnimi potrebami.

Sodobni karierni svetovalec ne sme biti le ozko specializiran za vprašanja kariernega razvoja, vendar mora biti širše kvalificiran za novo vlogo, za katero je potrebno veliko znanj, metod in tehnik za svetovanje ter pristope k svetovancu. Vloga svetovalca se iz dominantne vloge presojanja in odločanja spreminja v vlogo spodbujevalca, motivatorja, spraševalca in organizatorja. Zato klasični pristopi v kariernem svetovanju učencem s posebnimi potrebami, ki temeljijo na pasivni vlogi svetovanca, niso učinkoviti in primerni, prav tako ne

pristopi, ki se ukvarjajo predvsem z ekonomskimi in sociološkimi dejavniki (Drobnič 2018).

Ugotovitve raziskave, ki jo je opravila Medič (2015), so pokazale, da bi bilo potrebno boljše sodelovanje s specialnimi pedagogi, psihologi in drugimi izvajalci dodatne strokovne pomoči pri kariernem odločanju učencev s posebnimi potrebami. Že pri načrtovanju individualiziranega programa bi bilo vanj smiselno dodati poglavje karierne orientacije (vsaj od 6. razreda dalje).

Za lažjo in pravilno karierno odločitev pa se lahko učenci s posebnimi potrebami pridružijo projektu Prehod mladih, ki je nastal z namenom vplivanja na večjo socialno vključenost mladih s posebnimi potrebami in oblikovanja enotnega podpornega okolja kot vmesnika med šolo in trgom dela za opolnomočen vstop mladih s posebnimi potrebami na trg dela. Ciljna skupina so mladi s posebnimi potrebami, ki imajo motnje v duševnem razvoju, slepoto in slabovidnost oziroma okvaro vidne funkcije, gluhost in naglušnost, govorno-jezikovne motnje, gibalno oviranost, dolgotrajno bolezen, avtistične motnje ter čustvene in vedenjske motnje. Izkazalo se je, da je staršem otrok s posebnimi potrebami to zelo dobrodošla ponudba, ker otroci dobijo dodatno svetovanje in podporo glede njihove karierne odločitve. Projekt se izvaja v različnih krajih Slovenije od januarja 2018 do decembra 2021 in v njem sodeluje 14 projektnih partnerjev. **Ključni cilji projekta Prehod mladih so: pridobivanje kompetenc mladih s posebnimi potrebami, njihova čimprejšnja aktivacija in približevanje trgu dela ter ozaveščanje.** Naša šola sodeluje s projektnim partnerjem URI Soča. Strokovna delavka na začetku šolskega leta povpraša svetovalno službo, ali imamo na šoli učence s posebnimi potrebami, ki bi jih vključili v projekt. Sveto-

valna služba predlaga učence, ki bi jim vključitev v projekt koristila, in se dogovori za sestanek s starši. Izvajalci predstavijo projekt staršem. Če starši otroka vključijo v projekt, začnemo sodelovati. Sodelovanje s šolo poteka tako, da po dveh mesecih strokovna delavka projekta pokliče svetovalno službo in evalvira sodelovanje učenca v projektu. Svetovalni delavec dobi informacije, ki jih lahko vključi v karierni načrt učenca s posebnimi potrebami in jih uporabi pri kariernem svetovanju.

Sklep

S poklicnim usmerjanjem so začeli učitelji in nadaljevali svetovalni delavci v šolah in poklicnih svetovalnicah. V današnjem času je karierna orientacija področje dela vseh. Nadvse pomembno je aktivno sodelovanje vseh omenjenih z učenci in njihovimi starši, pri učencih s posebnimi potrebami pa še s specialnimi pedagogi in drugimi strokovnimi delavci ter institucijami, ki se ukvarjajo z osebami s posebnimi potrebami. Vloga kariernega svetovalca se mora iz dominantne vloge presojanja in odločanja spremeniti v vlogo spodbujevalca, motivatorja, spraševalca in organizatorja. Karierna orientacija učencev s posebnimi potrebami naj temelji na učenčevih močnih področjih, znanjih in spretnostih, v katerih so dobri, najboljši, in ne na vprašanju: »Česa ne zmorem?« Premislek o šibkem področju in zdravstvenih omejitvah je potreben, vendar naj bo glavno vodilo pri iskanju karierne poti vprašanje: »V čem sem dober?« Izhodišče naj bo pomoč pri spoznavanju učenčevih močnih področij ter spodbujanje in usposabljanje za samostojno odločanje. ■

Viri in literatura

- Drobnič, J. (2011). Poklicno svetovanje in zaposlitvene možnosti oseb s posebnimi potrebami. V: Destovnik, K. in Tasič, A. (ur.), Usposabljanje strokovnih delavcev za uspešno vključevanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami v vzgojo in izobraževanje v letih 2008, 2009, 2010 in 2011. Ljubljana: SOUS – Skupnost organizacij za usposabljanje oseb s posebnimi potrebami v Republiki Sloveniji, str. 189–196.
- Drobnič, J. (2014). Razvoj modela poklicne orientacije za osebe s posebnimi potrebami. (Doktorska disertacija). Koper: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta.
- Drobnič, J. (2018). Kariera in osebe s posebnimi potrebami. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Medič, M. (2015). Poklicna orientacija učencev in učenek s posebnimi potrebami v osnovni šoli. (Magistrska naloga). Ljubljana: Univerza na Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Opara, B. (2009). Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah. Ljubljana: Centerkontura, d. o. o.
- Zunker, V. G. (2012). Career counseling: A holistic approach. 8. edition. Belmont, CA, USA: Cengage Learning.